

ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΠΕΤΡΑ. ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Δρ Μεταξία Τσιμποπούλου

Επίτιμη Διευθύντρια ΥΠΠΟ

Διευθύντρια των ανασκαφών Πετρά

ΣΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΝΕΚΡΟΠΟΛΗΣ ΤΟΥ Πετρά ακολουθούνται συγκεκριμένα πρωτόκολλα στις εργασίες πεδίου (ανασκαφή, τεκμηρίωση, στερεώσεις αρχιτεκτονικής) και στην ψηφιακή οργάνωση των αρχείων, τη συντήρηση των κινητών ευρημάτων, την επεξεργασία του υλικού και τη μελέτη. Σημαντικότερη για τα αποτελέσματά της είναι η συνολική συλλογή του χώματος της ανασκαφής.

Στην ανασκαφή χρησιμοποιείται κάρναβος με τομές 4x4 μ. και ενδιάμεσους διαδρόμους του ενός μέτρου. Τα οστά ανασκάπτονται από ειδικευμένους οστεοαρχαιολόγους του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, με τη χρήση οδοντιατρικών εργαλείων, ενώ οι συνεχώς παρόντες συντηρητές επεμβαίνουν για την ασφαλή αφαίρεση ευπαθών ευρημάτων (κακοψημένων αγγείων, κονιαμάτων, πλίνθων, μετάλλινων αντικειμένων κ.λπ.) προχωρώντας σε στερεώσεις επί τόπου. Όλες οι μετρήσεις — αρχιτεκτονικών στοιχείων και κινητών ευρημάτων — γίνονται με τις συντεταγμένες που προσφέρει το ηλεκτρονικό όργανο γεωαναφοράς DGPS. Τα σχέδια τομών και κατόψεων από αρχαιολόγους και οστεοαρχαιολόγους εκπονούνται με τη βοήθεια των αρχιτεκτόνων, σε κλίμακα ένα προς είκοσι (1:20) για όλα τα στρώματα της ανασκαφής και τη θέση όλων των κινητών ευρημάτων και των αρχιτεκτονικών στοιχείων. Οι φωτογραφίες λαμβάνονται από τη διευθύντρια της ανασκαφής και από τους ανασκαφείς κάθε τομής ή αρχιτεκτονικής μονάδας. Οι αρχιτέκτονες είναι υπεύθυνοι για τη φωτογραμμετρία τόσο της αρχιτεκτονικής όσο και σημαντικών κινητών ευρημάτων και σκελετικών καταλοίπων πριν από την αφαίρεσή τους. Στο τέλος κάθε ανασκαφικής περιόδου πραγματοποιείται αεροφωτογράφιση με drone.

Κατά τη διάρκεια της ανασκαφής κρατούνται χειρόγραφα ημερολόγια και χειρόγραφοι κατάλογοι για τις φωτογραφίες, τα σχέδια, τις σακούλες κεραμικής και Μικρών Ευρημάτων και το απόγευμα τα δεδομένα καταχωρούνται σε ηλεκτρονική μορφή από τους ανασκαφείς — τα ημερολόγια σε ειδικά έντυπα και οι κατάλογοι σε excel. Όλο το χρώμα της ανασκαφής συλλέγεται σε μεγάλες σακούλες, συνολικά περίπου 8.000–8.500 σε κάθε ανασκαφική περίοδο, και μεταφέρεται στο Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας – Κέντρο Μελέτης Ανατολικής Κρήτης (INSTAP SCEC) στην Παχειά Άμμο Ιεράπετρας, όπου πραγματοποιείται η επίπλευση και στη συνέχεια ο διαχωρισμός των καταλοίπων σε διάφορα είδη

ευρημάτων: μικρά τμήματα οστράκων, οστά, απολείψματα και λεπίδες οψιανού, μικρές χάνδρες από διάφορα υλικά (χρυσό, άργυρο, χαλκό, ημιπολύτιμους λίθους), ακόμα και σφραγιδόλιθους μικρότερους του ενός εκατοστού. Ιδιαίτερη κατηγορία πολύτιμων ευρημάτων, η οποία θα είχε χαθεί αν δεν είχε ακολουθηθεί η μέθοδος της πλήρους περισυλλογής του χώματος, είναι ο μεγάλος αριθμός χανδρών από χρυσό, ασήμι και ημιπολύτιμους λίθους, διαστάσεων ενός χιλιοστού ή και μικρότερες, πιθανότατα αρχικά επιρραμμένες πάνω σε υφάσματα που τύλιγαν τα οστά. Τα παλαιοβοτανικά κατάλοιπα εξάλλου διαχωρίζονται επίσης για την αντίστοιχη μελέτη, όπως και τα ελάχιστα θραύσματα ανθρώπινων και ζωικών οστών, οστέων και οστών ψαριών.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΒΑΣΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Σε κάθε ανασκαφική περίοδο δημιουργούνται δύο κατάλογοι: α) Για τις σακούλες οστράκων, αρχικά χειρόγραφος και στη συνέχεια σε excel, με αναφορά στην ανασκαφική μονάδα (τομή, κτίριο, δωμάτιο, στρώμα, πάσα), την ημερομηνία και τα αρχικά του ανασκαφέα, β) για όλα τα υπόλοιπα ευρήματα, τα οποία ορίζονται συμβατικά με τον όρο Μικρά Ευρήματα (ΜΕ) (ολόκληρα αγγεία, αγγεία με πλήρες περίγραμμα, διαγνωστικά όστρακα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος εξαιτίας είτε της διακόσμησής τους είτε της σπανιότητας του σχήματος, μετάλλια, λίθινα εργαλεία και αγγεία, σφραγίδες, ειδώλια, οστά, όστρεα, καθώς και οι σακούλες περισυλλογής του χώματος). Για όλα αυτά σημειώνονται οι συντεταγμένες στα ημερολόγια και στις κατόψεις.

Η επεξεργασία της κεραμικής από τους συντηρητές αποδίδει και άλλα ολόκληρα αγγεία ή αγγεία με πλήρες περίγραμμα και σε αυτά δίνονται νέοι αριθμοί ΜΕ. Ακολουθεί η μελέτη των αρχαιολόγων (μέτρηση, ζύγιση και καταγραφή των χαρακτηριστικών) σε ειδικά δελτία. Όλα τα κεραμικά ΜΕ περιγράφονται σε δελτία καταγραφής από αρχαιολόγους και στη συνέχεια σχεδιάζονται και φωτογραφίζονται από επαγγελματίες. Τα υπόλοιπα υλικά αναλύονται από τους ειδικούς μελετητές και η τεκμηρίωσή τους κατατίθεται στο αρχείο της ανασκαφής.

Τα αρχεία των ανασκαφών Πετρά υπάρχουν σε ψηφιακή μορφή (ψηφιοποιημένα για τα προ του 2000 τεκμήρια και εξαρχής ψηφιακά για τον 21ο αιώνα) και αποθηκεύονται σε

01

01
Ημέρα Γνωριμίας με ομάδα κατοίκων στην ανασκαφή της νεκρόπολης.

02–03
Εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Αρχαιολόγοι για δύο ώρες», 2018.

04
Περισυλλογή χώματος προς επίπλευση:
α) οι σακούλες στην ανασκαφή πριν από τη μεταφορά τους,
β) η Ματίνα Παπαδάκη κατά τη διαδικασία της επίπλευσης.

02

04a

03

04b

server στην Αθήνα, ενώ δημιουργούνται κάθε χρόνο τρία απομακρυσμένα αντίγραφα, από τα οποία ένα παραδίδεται στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, ένα παραδίδεται στο Κέντρο Μελέτης Ανατολικής Κρήτης και το τρίτο το κρατάει η διευθύντρια της ανασκαφής. Τα αρχεία είναι οργανωμένα σε φακέλους και υποφακέλους για κάθε Ταφικό Κτίριο/Ταφική Δομή, για κάθε επιμέρους δωμάτιο ή χώρο και εντός αυτών για κάθε έτος ξεχωριστά και για κάθε είδος τεκμηρίωσης (ημερολόγια, ανασκαφικά σχέδια και φωτογραφίες, σχέδια και φωτογραφίες των ήδη μελετημένων ευρημάτων). Η τεκμηρίωση είναι δίγλωσση, σε ελληνική και αγγλική γλώσσα. Επίσης στην ίδια βάση δεδομένων προστίθενται όλες οι δημοσιεύσεις, οι διαλέξεις, τα χειρόγραφα των μελετητών της ομάδας του Πετρά, καθώς και όλο το αρχαιολογικό υλικό κάθε είδους που αφορά την ανασκαφή, συμπεριλαμβανομένων αδειών, εγγράφων και επιστολών, και αντίγραφα των ηλεκτρονικών μηνυμάτων.

Η ΠΛΗΡΗΣ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ ΧΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ. ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Όταν ξεκίνησε η ανασκαφή της νεκρόπολης το 2004, ως δοκιμαστική, πραγματοποιήσαμε μόνο δειγματοληπτική περισυλλογή χώματος για επίπλευση (68 σακούλες την πρώτη ανασκαφική περίοδο). Τα τρία πρώτα χρόνια της ανασκαφής ο συνολικός αριθμός των Μικρών Ευρημάτων ήταν 2.116, τα 1.460 εξ αυτών προερχόμενα από την ανασκαφή, 77 από την επίπλευση και 579 από τη μελέτη της κεραμικής.

Από το 2009 και εξής, όταν η ανασκαφική έρευνα και η επεξεργασία του υλικού ξεκίνησε να χρηματοδοτείται από το Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας και μας δόθηκε πλέον η ευκαιρία της πλήρους περισυλλογής του χώματος, με πρωτοβουλία του καθηγητή Philip Betancourt, η εικόνα άλλαξε ριζικά. Οι σακούλες χώματος, περίπου 15 κιλών καθεμιά, είναι τουλάχιστον 8.000–8.500 ανά ανασκαφική περίοδο. Ο συνολικός αριθμός των ΜΕ από το 2009 έως το 2020 (οπότε η ανασκαφή διακόπηκε από το ΥΠΠΟ), από την ανασκαφή και την επίπλευση είναι 25.413, από τα οποία πάνω από 5.000 προήλθαν από την επίπλευση και σχεδόν 3.000 από τη μελέτη. Σημειωτέον ότι συνεχίζονται οι καταγραφές ευρημάτων τόσο από την επίπλευση όσο και από την ανασκαφή και τη μελέτη μετά τη συντήρηση του υλικού.

Τα στάδια της διαδικασίας της επίπλευσης και της επεξεργασίας των καταλοίπων είναι: η συλλογή του χώματος στο πεδίο, η χρήση του εξοπλισμού επίπλευσης, η διαλογή και η ταξινόμηση των υλικών που προκύπτουν ως κατάλοιπα και η μελέτη των ευρημάτων (εικ. 4α–β).

Τα ευρήματα που προκύπτουν είναι κυρίως ecofacts, δηλαδή οργανικά κατάλοιπα (σπόροι, τμήματα απανθρακωμένων καρπών, μικρά κομμάτια άνθρακα κ.λπ.), μικρά θραύσματα οστών, αλλά και τέχνηρα (μικροσκοπικές σφραγίδες, χάνδρες, μικρά κομμάτια ειδωλίων, οψιανοί κ.λπ.).

Χαρακτηριστικά, το 2019 προέκυψαν από την επίπλευση τα εξής: 166 σύνολα απολεπισμάτων οψιανού, 106 όστρεα, 66 λίθινες χάνδρες, 61 λεπίδες οψιανού, 16 θραύσματα κονιάματος, 16 φύλλα χρυσού, 14 χάνδρες από όστρεο, 14 λίθινα σφαιρίδια, πιθανώς βαριδία για ζύγιση πολύτιμων μετάλλων,

12 τμήματα λίθινων αγγείων, 12 τμήματα χάλκινων συρμάτων και ένα τμήμα χάλκινου ελάσματος, δύο χάλκινα αγκίστρια, 10 μικρές σκωρίες χαλκού και μικρός βώλος χαλκού, τέσσερις μικρές σφραγίδες, τρία μικρά τμήματα ακονόπετρας, τρία μικρά κυβικά αντικείμενα από λευκή ύλη, δύο χρυσές χάνδρες, δύο τμήματα χαλκού, δύο λίθινα, ένα οστέινο και ένα κεραμικό περιάπτο, τμήμα πύλινου ειδωλίου ταύρου, τμήμα πύλινου ανδρικού ειδωλίου, τμήμα λίθινου ειδωλίου, αδιάγνωστο λίθινο αντικείμενο και ένα δόντι καρχαρία.

Τα παραπάνω καταδεικνύουν ότι αν και στην ανασκαφή της νεκρόπολης του Πετρά χρησιμοποιούνται οδοντιατρικά εργαλεία, ορισμένα μικροσκοπικά ευρήματα θα διαφύγουν την προσοχή των ανασκαφέων και θα βρεθούν μόνο στην επίπλευση (π.χ. χάνδρες μικρότερες του ενός χιλιοστού, απολείσματα οψιανού, κομμάτια μετάλλων, ημιπολύτιμων λίθων ή ελεφαντόδοντου κ.λπ.). Εξάλλου σώζονται πλήρως και είναι διαθέσιμα προς μελέτη τα παλαιοβοτανικά και ορισμένα από τα παλαιολογικά ευρήματα (π.χ. μικρά κομμάτια οστρέων, κόκαλα ψαριών κ.λπ.), τα οποία είναι αδύνατον να συλλεχθούν με συμβατικό τρόπο κατά τη διάρκεια της ανασκαφής. Οι εντατικά συνεχιζόμενες μελέτες της ομάδας των παλαιοβοτανολόγων του Πετρά έχουν δημιουργήσει μία μοναδική στη Μινωική Αρχαιολογία τράπεζα δεδομένων από το εσωτερικό των τάφων και από τους εκτεταμένους χώρους τελετουργιών της νεκρόπολης.

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΣΤΟΝ ΠΕΤΡΑ

Τα έτη 1984–1986 η χρηματοδότηση της ανασκαφής της Αγίας Φωτιάς συνολικά, αλλά και των πρώτων δοκιμαστικών τομών στον Πετρά προήλθε από το Υπουργείο, δηλαδή την ΚΔ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Παράλληλα, η δημοτική αρχή της Σπετείας υπήρξε πολύ υποστηρικτική τα πρώτα αυτά χρόνια της έρευνας και το προσωπικό ενδιαφέρον του τότε Δημάρχου Νίκου Πετράκη ήταν σημαντικό για τη συνέχιση του έργου. Σε μια εποχή περιφρέοντος λαϊκισμού σχετικά με τα μνημεία, την ανάγκη προστασίας τους και τη συμβολή των αρχαιολόγων, όταν πολλοί για πολλούς λόγους δεν δίσταζαν να μιλούν δημόσια για τον ρόλο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας ως εχθρού της προόδου της χώρας, εκείνος κατανόησε ότι η προστασία των μνημείων είναι απαραίτητη, ότι πρέπει να βασιζόμαστε σε στέρεη επιστημονική γνώση και ορθολογισμό και για τον λόγο αυτό υποστήριξε την επιφανειακή έρευνα στην περιοχή της Αγίας Φωτιάς αρχικά (1985) και στον Πετρά στη συνέχεια (1986). Η έρευνα αυτή δεν θα ήταν δυνατόν να διεξαχθεί χωρίς την οικονομική στήριξη της δημοτικής αρχής. Το πόσο βοήθησαν στη συνέχιση της έρευνας και την αποτελεσματικότερη προστασία των χώρων τα αποτελέσματα εκείνων των επιφανειακών ερευνών έγινε, πιστεύω, επαρκώς κατανοητό από την περιγραφή των αποτελεσμάτων 40 χρόνων έρευνας στον Πετρά.

Το 1987 το Υπουργείο Πολιτισμού αποφάσισε ότι, προκειμένου να εξετάσει και να προωθήσει την υπόθεση της απαλλοτρίωσης του χώρου στον Λόφο Ι, όπου ανασκαπτόταν ο οικισμός, έπρεπε να διευκρινιστεί, κατά το δυνατόν, η έκτασή του και αποφάσισε τη διεξαγωγή πολλών δοκιμαστικών τομών σε διάφορα σημεία του λόφου. Καθώς η Εφορεία δεν

διέθεσε την απαραίτητη χρηματοδότηση, απευθύνθηκα στο Ινστιτούτο Αιγαιακής Προϊστορίας το οποίο βρισκόταν τότε στη φάση της ίδρυσής του και ζήτησα μια μικρή χρηματοδότηση, εξηγώντας τη σημασία και τη δυναμική του χώρου, όπως και τον κίνδυνο που θα προέκυπτε από μια αρνητική απόφαση σχετικά με την απαλλοτρίωσή του. Η αίτησή μου έγινε δεκτή και τα αποτελέσματα των δοκιμαστικών τομών βοήθησαν στην απαλλοτρίωση των 40 στρεμμάτων.

Ουσιαστικά το ανάκτορο και οι τρεις τομείς του οικισμού ανασκάφηκαν με την οικονομική υποστήριξη του Ινστιτούτου Αιγαιακής Προϊστορίας, το οποίο επίσης χρηματοδότησε τη μελέτη, περιλαμβανομένων της συντήρησης, των σχεδίων και της φωτογράφισης, και ανέλαβε τη δημοσίευση των μονογραφιών του Πετρά.

Η ανασκαφή του οικισμού της Τελικής Νεολιθικής και ΠΜ Ι ήταν δοκιμαστική με χρηματοδότηση του ΥΠΠΟ τα δύο πρώτα χρόνια και του INSTAP την τρίτη χρονιά, το οποίο χρηματοδότησε και τις στερεώσεις των τοίχων και τη μελέτη. Η ανασκαφή της νεκρόπολης ξεκίνησε επίσης ως δοκιμαστική με κρατική χρηματοδότηση (2004–2006) και συνεχίστηκε με πολύ εντατικότερους ρυθμούς με χρηματοδότηση του INSTAP από το 2009 ως σήμερα.

Ο ΠΕΤΡΑΣ ΣΤΟ ΨΗΦΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Πολύ ωρίς έγινε κατανοητή η σημασία του διαδικτύου για τη διάδοση των αποτελεσμάτων, την ενημέρωση του κοινού και την προβολή μιας τόσο μεγάλης, σημαντικής και μακροχρόνιας ανασκαφής όπως ο Πετράς. Επιδιώξή μας ήταν η ενημέρωση της επιστημονικής κοινότητας και παράλληλα της τοπικής κοινωνίας, αλλά και οποιουδήποτε ενδιαφερόμενου, εντός ή εκτός Ελλάδας.

Ο ιστότοπος του Πετρά (<http://petrasexcavations.gr>) δημιουργήθηκε το 2010 από τον Κώστα Τόγια, με την ευκαιρία του Α' Συμποσίου του Πετρά. Είναι δίγλωσσος, σε ελληνικά και αγγλικά. Εκτός των αναλυτικών περιγραφών των διαφόρων τμημάτων της ανασκαφής, περιλαμβάνει πολλές φωτογραφίες ευρημάτων και προσώπων, αλλά και όλη τη βιβλιογραφία για τον χώρο, ανά έτος, σε μορφή PDF.

Βιβλιογραφία σχετικά με τον Πετρά, υπάρχει στη διεύθυνση: <https://culture.academia.edu/MetaxiaTsiropoulou>.

Από το 2014 οι ανασκαφές του Πετρά έχουν τη δίγλωσση σελίδα τους στο Facebook (<https://facebook.com/Petras.excavations>) με 3.000 ακολούθους, όπου μπορεί κανείς να δει τα νέα, πολλές φωτογραφίες, παραπομπές σε δημοσιεύσεις αλλά και όσες διαλέξεις ή και εκλαϊκευτικά άρθρα υπάρχουν σε ηλεκτρονική μορφή. Από το 2019 η ανασκαφή του Πετρά είναι και στο Instagram (https://instagram.com/petrassiteia_excavations).

ΔΡΑΣΕΙΣ ΕΞΩΣΤΡΕΦΕΙΑΣ

Από το ξεκίνημα ήδη των ανασκαφών στον κόλπο της Σπτείας, η προσπάθεια διάχυσης, στους κατοίκους και τους επισκέπτες, της γνώσης που προέκυπτε από τις ανασκαφές και τις μελέτες είναι αδιάκοπη, πολυποικίλη και εκτείνεται σε ευρύ φάσμα δράσεων.

α) Ξεναγήσεις: διενεργούνται σε ετήσια βάση, κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, για κατοίκους ή επισκέπτες της Σπτείας

και ομάδες συναδέλφων και φοιτητών, Ελλήνων και ξένων. Στο βιβλίο επισκεπτών γράφονται εντυπώσεις και σχόλια για την ανασκαφή και το έργο της ανασκαφικής ομάδας. Στη συνέχεια ψηφιοποιείται και φυλάσσεται στο Αρχείο Ανασκαφών Πετρά (εικ. 1).

β) Διαλέξεις: έχουν πραγματοποιηθεί δεκάδες διαλέξεις στην Ελλάδα, την Ευρώπη, τις ΗΠΑ και τον Καναδά, που διοργάνωσαν πανεπιστήμια και άλλοι φορείς. Αρκετές από αυτές είναι διαθέσιμες στο διαδίκτυο (YouTube). Ανάμεσα στις πιο πρόσφατες είναι οι εξής:

Ομιλία στο πλαίσιο του «Quinto Oristano Aegean Seminar» από τη Μεταξία Τσιποπούλου, τη Nadia Canu και τον David Rupp (το πρώτο μέρος για τον Πετρά, στα ιταλικά).

«Πετράς, Σπτεία: Το ασύλπτο ελίτ νεκροταφείο της ανακτορικής Μινωικής θέσης. Ένας διαχρονικός τόπος μνήμης (2800–1800/1750 π.Χ.)». Οργάνωση: Στέγη Βιτσέντζος Κορνάρος της Σπτείας.

«Πετράς, Σπτεία: Η Προϊστορική Σπτεία και το Βυζαντινό νεκροταφείο, Μέρος Α'». Οργάνωση: Στέγη Βιτσέντζος Κορνάρος της Σπτείας.

«Πετράς, Σπτεία: Το Μινωικό ανάκτορο». Οργάνωση: Στέγη Βιτσέντζος Κορνάρος της Σπτείας.

«House Tomb 2 in the Pre- and Proto-palatial cemetery. Petras–Kephala, Crete». Οργάνωση: Αυστραλιανό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών.

Έχουν πραγματοποιηθεί επίσης τρία Μινωικά Σεμινάρια για τον Πετρά, δύο στην Αθήνα και ένα στην ανασκαφή, το 2013, με συμμετοχή 140 ατόμων.

γ) Ημέρες Γνωριμίας: Το 1993, με την ευκαιρία της ανασκαφής του ανακτόρου διοργανώθηκε Ημέρα Γνωριμίας, σε συνεργασία με τον Δήμο Σπτείας, η οποία περιελάμβανε πλήθος εκδηλώσεων στο Μουσείο και τον αρχαιολογικό χώρο. Το σύνθημα της εκδήλωσης ήταν «Τα αρχαία δεν είναι μόνο για τους αρχαιολόγους» και η κεντρική ιδέα ήταν να δοθεί όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα των δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει η αρχαιολογία και των πολλών ειδικοτήτων που συμμετέχουν στις διαδικασίες. Στον χώρο έγιναν οργανωμένες ξεναγήσεις από τη διευθύντρια και άλλους αρχαιολόγους της ανασκαφής. Στο Μουσείο διοργανώθηκε πλήθος δράσεων: α) έκθεση των ευρημάτων της χρονιάς, που η συντήρησή τους είχε γίνει μόλις 20 μέρες μετά το τέλος της ανασκαφής, β) έκθεση των εργαλείων της ανασκαφής στην αυλή του Μουσείου, γ) παρουσίαση μιας καινούριας προθήκης με ευρήματα του Πετρά, δ) εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο αίθριο για παιδιά 5–10 ετών, που είχαν την ευκαιρία να σκάψουν με πλαστικά φτυαράκια σε κιβώτια με άμμο και να «φέρουν στο φως» αυθεντικά όστρακα της ανασκαφής, τα οποία εξηνούσε ένας πεντάχρονος συνεργάτης μας, να τα ζωγραφίσουν στη συνέχεια και να πάρουν τα σχέδια στο σπίτι. Επίσης, στο Μουσείο οργανώθηκε φωτογραφική έκθεση με τρία μεγάλα πανό, με θέματα «Πετράς, η ανασκαφή», «Πετράς, τα ευρήματα» και «Πετράς, οι άνθρωποι». Στο πλαίσιο της ίδιας εκδήλωσης οι επισκέπτες είχαν την ευκαιρία να δουν τη συντηρήτρια και τον σχεδιαστή της ανασκαφής επί το έργον στο μουσείο και να μιλήσουν μαζί τους. Επίσης, με την παρουσία φύλακα είχαν τη δυνατότητα να κοιτάξουν από την πόρτα της αποθήκης πώς τακτοποιούνται τα ευρήματα μετά το τέλος της μελέτης.

Στο ίδιο το εργαστήριο οργανώθηκε μικρή έκθεση με ευρήματα σε χρονολογική αλληλουχία, από αυτά που συνήθως δεν εκτίθενται στις αίθουσες των μουσείων, κατά τις θεματικές ενότητες: παρασκευή φαγητού, κατανάλωση φαγητού και ποτού, αποθήκευση και διοίκηση. Επιπλέον στη διάθεση των επισκεπτών ήταν τα μηχανογραφημένα δελτία που χρησιμοποιούσαμε για την καταγραφή διαφόρων κατηγοριών ευρημάτων.

Η επιτυχία της πρωτοποριακής αυτής, για την εποχή της, εκδήλωσης ήταν μεγάλη και η απήχυσή της υπάρχει ακόμα σε πολλούς που την είδαν και τη χάρηκαν.

Ημέρες Γνωριμίας οργανώνονται εξάλλου στην ανασκαφή της νεκρόπολης τέσσερις φορές κάθε χρόνο, ανά μία εβδομάδα, με συγκεκριμένο αριθμό ατόμων που δηλώνουν συμμετοχή εκ των προτέρων.

δ) Εκπαιδευτικό πρόγραμμα στη νεκρόπολη, με θέμα «Αρχαιολόγοι για 2 ώρες», για παιδιά Δημοτικού και τις δασκάλες τους, το 2018 (εικ. 2–3).

ε) Φωτογραφική έκθεση με θέμα «Σπτεία: Προϊστορία, Αρχαιότητα» στον Δημοτικό Κήπο Σπτείας, το 1986.

στ) Φωτογραφική έκθεση με θέμα «Πετράς: Η Προϊστορική Σπτεία. Ο ανθρώπινος μόχθος για την αποκάλυψη και τη μελέτη» στη Στέγη Βιτσέντζος Κορνάρος, στη Σπτεία το 2021.

ζ) Η γράφουσα έχει δώσει αρκετές συνεντεύξεις. Για τις πιο πρόσφατες, βλ. *LiFO* («Είμαι άνθρωπος, γυναίκα, Ελληνίδα και αρχαιολόγος, αυτή είναι η ιεράρχηση της ζωής μου»), *Θέματα Αρχαιολογίας*, ιστότοπος του περιοδικού *Αρχαιολογία και Τέχνες* (archaiologia.gr, «Η αρχαιολογία είναι τρόπος ζωής»).

ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η γράφουσα σχεδίαζε την απόδοση του αρχαιολογικού χώρου του Πετρά στο κοινό, στη συνέχεια της απαλλοτρίωσης των 40 στρεμμάτων. Το 2002, σε συνεργασία με τη συντηρήτρια και μουσειολόγο Κλειώ Ζερβάκη, οργανώσαμε τις δράσεις ανάδειξης, οι οποίες παρουσιάστηκαν και στο 2ο Συνέδριο Μουσειολογίας στη Μυτιλήνη το 2004. Σε συνεργασία με τον Δήμο Σπτείας, επί δημαρχίας Νίκου Τσικαλάκη, εξασφαλίστηκε η χρηματοδότηση από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα Leader+ και το έργο πραγματοποιήθηκε τα έτη 2005–2006. Τον Σεπτέμβριο του 2006 ο αρχαιολογικός χώρος του Πετρά άνοιξε για το κοινό. Το πρόγραμμα ανάδειξης είχε σκοπό, παράλληλα με την ανάπτυξη του τουρισμού στην πόλη της Σπτείας που δεν διαθέτει πολλά αξιόλογα μνημεία, να αυξήσει την ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού. Επιπλέον ωφελήθηκε πολύ και η ίδια η έρευνα του χώρου, διότι είχαμε τη δυνατότητα να ανασκάψουμε μέχρι το επίπεδο του φυσικού βράχου κατά μήκος όλων των μονοπατιών, που στη συνέχεια πλακοστρώθηκαν, αντλώντας πλήθος νέων δεδομένων για την ιστορία του χώρου (εικ. 5–10).

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΟΡΑΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Χρησιμοποιείται συχνά η λέξη «όνειρο» για να εκφράσει κάποιος, συνήθως επιστήμονας ή καλλιτέχνης, το πώς θα ήθελε να δει το έργο του να εξελίσσεται στον χρόνο, στο πλαίσιο της δικής του ζωής, αλλά και πέρα από αυτήν. Τι είδους απήχηση, αναγνώριση, συνέχεια, εξέλιξη επιθυμεί. Επιχειρώντας να ολοκληρώσω αυτή την περιληπτική παρουσίαση, πιστεύω ότι

οφείλω να καταθέσω πώς βλέπω το μέλλον της έρευνας, αλλά και των ιδίων των αρχαιολογικών χώρων της Προϊστορικής Σπτείας. Όμως το «όνειρο», εξ ορισμού, συνήθως είναι κάτι που αφορά μόνο στη φαντασία, κάτι άπιαστο και επομένως απραγματοποίητο. Προτιμώ να μη χρησιμοποιηθεί η λέξη σε συνδυασμό με την προστασία και την ανάδειξη των μνημείων, διότι σχεδόν αφήνει μια αίσθηση έλλειψης επαγγελματισμού. Προτιμώ η λέξη «όραμα», ως κάτι που μπορεί να βλέπει κανείς και να προσπαθεί να το φέρει κοντά του, να το υλοποιήσει, με μια λέξη. Να δώσει δηλαδή στην ιδέα μια υλική υπόσταση.

Το όραμά μου για την Προϊστορική Σπτεία στην οποία αφιέρωσα, μέχρι σήμερα, 41 χρόνια της ζωής μου, το βλέπω μπροστά μου, είναι φωτεινό, όπως αξίζει στους σημαντικούς χώρους και την όμορφη πόλη της Σπτείας. Οι στέρες βάσεις του έχουν ήδη τεθεί. Χρειάζεται να ολοκληρωθεί η ανασκαφή της νεκρόπολης, μαζί και οι επείγουσες στερεώσεις, να προχωρήσει η μελέτη ανάδειξης του χώρου και όσες τεχνικές εργασίες θα χρειαστούν για την προστασία του, σημαντικό έργο που ξεκίνησε μέσα στον εγκλεισμό της πανδημίας, με εξαιρετικούς και πολύ έμπειρους συνεργάτες, τη Στεφανία Χλουβεράκη και τον Θεοχάρη Κατρακάζη. Επίσης, χρειάζεται οπωσδήποτε να ενοποιηθεί ο αρχαιολογικός χώρος των δύο λόφων. Ένα πλακόστρωτο μονοπάτι θα συνδέει τον οικισμό με τη νεκρόπολη, ενώ θα υπάρχει και άλλη πρόσβαση για όσους δυσκολεύονται, ώστε να φτάνουν όσο το δυνατόν πιο κοντά και με αυτοκίνητο. Υπάρχουν πλέον κανόνες και προδιαγραφές για το πώς τα έργα ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων οφείλουν να είναι φιλικά ως προς τους χρήστες με κινητικές δυσκολίες. Το μεγάλο αυτό ολοκληρωμένο πλέον αρχαιολογικό πάρκο θα είναι πολύ φιλικό και ευπρόσιτο στον επισκέπτη. Θα περιλαμβάνει πολλές δίγλωσσες πινακίδες, καλοφτιαγμένες και με αρκετές πληροφορίες. Θα έχουμε τη δυνατότητα να προτείνουμε και τρισδιάστατες αναπαραστάσεις των σημαντικότερων μνημείων σε κτίριο υποδοχής των επισκεπτών, διαδραστικές οθόνες και ίσως και άλλες τεχνολογικές υποδομές που θα αναπτυχθούν τα επόμενα χρόνια. Θα υπάρχουν αρκετά φυτά χαμηλά και περιποιημένα όπως και χώροι σκίασης. Θα υπάρχουν λίγοι φύλακες να φροντίζουν και να προσέχουν όλη αυτή την υποδομή, και μερικοί ακόμα εργάτες για τους καθαρισμούς ή όποιες άλλες μικρές εργασίες είναι απαραίτητες. Η έρευνα θα συνεχιστεί με τη διενέργεια μικρής κλίμακας ανασκαφών εντός των ήδη απαλλοτριωμένων χώρων στους δύο λόφους. Η ηλεκτρονική τεκμηρίωση θα γίνει ακόμα πληρέστερη με τη δημιουργία μιας ισχυρής και δυναμικής διαδικτυακής πύλης, με τμήματα ελεγχόμενης πρόσβασης τριών τουλάχιστον βαθμών, για το γενικό κοινό, το ειδικευμένο κοινό και τους συνεργάτες της ανασκαφής. Θα ολοκληρωθεί η ψηφιοποίηση της παλαιότερης τεκμηρίωσης και του αρχαιολογικού υλικού. Τέλος, θα αξίζει να δημιουργηθεί ένα Μουσείο Πετρά, ανάλογο με αυτό της αρχαίας Ελεύθερας.

* Όλες οι φωτογραφίες του άρθρου προέρχονται από το Αρχείο Ανασκαφών Πετρά.